

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“**

**Юридически факултет
Катедра „Психология“**

Виктор Тодоров Добрев

**КУЛТУРАЛНА КАУЗАЛНОСТ
НА ЕВРЕЙСКАТА ЕКСТРАПОЛАЦИЯ
В ПСИХОЛОГИЯТА**

Автореферат

на дисертационен труд
за придобиване на образователна и научна степен
„доктор по психология“
Докторска програма „Обща психология“

**Научен консултант:
Проф. д.пс.н. Людмил Георгиев**

**Рецензенти:
Проф. д.пс.н. Ваня Матанова
Доц. д-р Бойчо Бойчев**

**Варна
2013**

Дисертационният труд се състои от увод, изложение в три глави, заключение, списък на използваната литература от 71 източника – 59 на кирилица и 12 на латиница. Към текста е приложена и таблица в *Приложение 1*. Общият обем е 264 страници.

Дисертационният труд е предварително обсъден в катедра „Психология“ и е насочен за защита пред научно жури, назначено със заповед на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър“ №

Защитата на дисертационния труд ще се състои на2012 г. отчаса в на ВСУ „Черноризец Храбър“. Материалите за защитата са на разположение в стая 204 на ВСУ „Черноризец Храбър“ и на интернет адрес www.vfu.bg, раздел „Докторанти“.

ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертацията на тема „Културална каузалност на еврейската екстраполяция в психологията“ е в обем 264 страници. Направен е анализ на един феномен от историята на психологията, в духа на критичната психология, изискващ саморефлексия спрямо културно влияние. С помощта на качествените методики са изведени основните културни артефакти, намерили репликация в творчеството на осем от най-ярките пионери на психологията. Маркирани са механизмите и факторите, допринесли за появата на този феномен. Дисертацията се състои от увод, изложение в три глави, заключение и едно приложение.

Изложението на дисертационния труд е структурирано, както следва:

Увод

Първа глава. Културнопсихологическа специфика на еврейския етнос.

1. Специфика на религиозния феномен
2. Същност на социалната структура
3. Теоретично значение на Кабала
4. Същност на еврейската менталност

Втора глава. Трансфер на менталност

1. Психологическа хетеростаза и самореализация (транспективен анализ и телеологичен подход)
2. Етническа стигма и личностна биография
3. Мистична личност

Трета глава. Психологията като жизнен проект в биографията

1. Гещалтпсихология на Курт Левин
2. Психоанализа на Зигмунд Фройд
3. Съдбоанализа на Леополд Сонди
4. Културна психоанализа на Ерих Фром
5. Културно-историческа психология на Лев Виготски
6. Хуманистична психология на Абрахам Маслоу
7. Психодрама на Джейкъб Морено
8. Екзистенциална психология на Виктор Франкъл
9. Културната асимилация като фактор в психологията

Заклучения и изводи

Библиография

Речник на специфичната терминология

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на проблема

Преминавайки през целия цикъл на университетско обучение по психология, още от самото начало ме впечатли сериозното присъствие на авторитетни имена в тази наука, принадлежащи към еврейския етнос. Обикновено предикатите на психологическото познание се търсят в античната гръцка философия, а при някои автори се представят примери от източните духовни и философски концепции, дори без да се докосва толкова близкото влияние на еврейската култура, маркирано със силното авторско присъствие в основните теоретични направления. Всяко съприкосновение с новото психологическо познание задълбочаваше в мен идеята за съществуването на някаква следа в културата на този народ, дал толкова много значими фигури на науката. Това доведе до противоречие и необходимост от яснота относно действителните исторически условия, в които се обособява самостоятелната наука психология.

Остарялото деление на преднаучен, описателен и научен етапи в развитието на психологията отразява всъщност западните представи за научност. От тази гледна точка става разбираемо твърдението, че психологията влиза в етапа на своето научно развитие едва през 20-те и 30-те години на ХХ век. По този начин цялото богатство на психологическите подходи, най-вече през XVIII и особено през XIX век, бива пренебрегнато и дори класифицирано като ненаучно. Това обяснява появата на сляпо петно точно тогава, когато започва генезисът на еврейската екстраполация в психологията.

И двете доминиращи в психологията научни формации – американската и руската, бяха силно идеологизирани и разглеждаха единствено собствените си разбирания за психологията като универсално научни, налагайки табу върху културата като обяснителен модел. Една психологическа саморефлексия може да даде отговори за протичането на подобен процес – и двете школи залагат критерия си за научност единствено на материализма и позитивизма, независимо от идеологическата си окраска, а това структурира ролята на историята на психологията да създаде системност на науката по единствено възможния начин.

Според материалистичната концепция една теоретична идея става видима в историята само тогава, когато се случва в миналото и няма представителство в настоящето. Такова знание е диктатура на традиционната апория *минало – настояще – бъдеще*. Традиционно основание за оценъчност тук са размерността (машабът) на теоретичното направление и неговата продължителност (реактивност), а вътрешното съдържание на действието (вътрешнопсихичният смисъл) и особено дълбоко забранената духовна съставляваща са вторично следствие. Това сякаш е един измислен свят, в който единственото мерило е обществената полза, а отделната личност и нейната съдба не значат „*нищо*”.

В случая игнорирана е алтернативна концепция, която казва: извън историята никакво реално събитие няма достоверност, достоверността е възможна единствено при условие, че когнитивният център е пренесен към вътрешното (иманентно) ядро, а външните странични активи имат *par excellence* акцидентно значение. Това, естествено, води до разминаване между земна периодизация с голям информационен шум и липса на духовен аспект, който се е разиграл скрито и латентно преди събитието и реално се маркира сега в настоящето като „*нищо*”.

Правилно е да се констатира, че системата на войнстващия позитивизъм е съхранена в днешната психология не според притегателната сила на научния си полюс, а изключително поради стагнацията на „*другото мислене*” и поради неспособността си да създаде духовен заместител на исторически банкрутирания материализъм. Това означава, че в противовес на „*материалистичната*” история на науката „*духовно-културната*” ѝ компонента няма *настояще* и *следователно е „нищо”*.

С други думи, западната психология по начина си на дефиниране, с утвърдената си теоретична рамка и изследователска практика, не е в състояние да включи в своя репертоар етническата култура като обяснителен модел. Защото последната предполага друг тип социалност, а именно етнокултурната, която нито теоретично, нито практически може да присъства в научната рамка на традиционната западна психология. Затова е нужно връщане към миналото, към работите на онези изследователи, които за пръв път поставят необходимостта от психологическо изучаване на народите, техните култури и ценности. Отправната точка, около която трябва да върви

подобен поглед към миналото, се свежда до възможността да бъде психологически оправдано изследване, което да се базира върху съществуването и регулативните функции на общостни психични структури.

Примитивно повърхностното обобщение за „силна” и „слаба” теория, толкова типично за материалистичната история на психологията, би трябвало в духовния си аспект да се замени с конкретизация на съпоставими величини в методологията – *положително в отрицателното и отрицателно в положителното*. Такъв начин на мисленето няма причинни изводи и няма пасивно извеждане на противоположности със задължително изтласкване на инакомислещите. Тук може да се наблюдава *взаимно проникване* в режим на пулсираща динамика и това успешно противостои на материалистичното познаване на историята, действащо по схемата „или – или”, като демонстрира огромните възможности и когнитивен потенциал на методологичния апарат. Използването на такъв подход напълно е в състояние да удовлетвори научната етика с постоянното си търсене на каузална обективност без никакъв акцент върху това кое е добро или лошо и без каквото и да е дискриминативно отношение спрямо която и да е култура, участвала при генезиса на научното познание.

Културата като аспект на историята на психологията е навлизане в дълбинните структури и вътрешния живот – драма с движение и завършеност. Тя е преди всичко „субект-обектна” с появата на „човешкия фактор”. Тема на тази история е човешката съдба в битието и точно тази съдба прави с историята на психологията най-важното – дава картина на вплетената човешка съдба в духа на познанието. Несъмнено методологическата страна на подобно изследване е силно зависима от *човешкия фактор*.

Самите основоположници на психологическото научно направление, като В. Вунд и С. Рубинщайн, формулират генезиса му в хилядолетния житейско-психологически и културен опит, шлифован през философското мислене и експерименталното изследване до блясъка на самоопределянето като отделна наука. „Компромисът” на Вилхелм Вунд е, че в системата на психологията трябва да се включват два различни реда на реалността и затова е необходимо да се създадат две психологии – по една, подходяща за всеки ред. Концепцията за “другата психология”, а именно народопсихологията, е

представена като втора част в неговата система на психологическата наука. Основното се свежда до това, че за него народопсихологията е независима, отделена, но и допълваща индивидуалната физиологична психология. Освен това така разбраната народопсихология не може да се разглежда като експериментална наука, подобно на индивидуалната. Тази “друга” психология предполага изследването на висшите психични функции, като езика, културата, магията и феномена на познанието, което не може да се осъществи в лабораторията чрез експериментирането и със средствата на интроспекцията. Психичните феномени на това колективно равнище не могат да бъдат сведени до термините на индивидуалното съзнание, нито пък да бъдат обяснени с тях.

Според Вилхелм Вунд, индивидуалната психология заедно с народопсихологията, би трябвало да образуват науката психология като цяло. Можем да кажем, че освен всичко друго в народопсихологията на Вилхелм Вунд се съдържат и твърде ценни указания относно общотеоретичното структуриране на съвременната етнопсихология. Става дума за перспективите, етнопсихологическото познание да носи със себе си и да се базира върху методологическата представа за съществуването и регулативните функции на общностни етнопсихични структури. За самия Вилхелм Вунд такива наиндивидуални, психични и етнокултурни регулатори на поведението са езикът, митовете и обичаите. Това е и неговият принос, който съвременната психология продължава да му отказва – “другата” психология на Вилхелм Вунд не е нищо повече от психологическо познание, основано върху разбирането за регулативните функции на общностни психични структури.

Базирайки се на концепцията на Вунд и на съвременните ѝ разработки в постнекласическата психология за манталитета и трансфера на менталност, можем да направим заключението, че бариерата за това самият генезис на психологията да не бъде разгледан през призмата на културата и по-точно на феномена на еврейството в нея, изчезва.

Безспорно *манталитетът* е феномен на етнопсихологията. „Традиционното съзнание” (манталитет) като системно светоусещане е основано на етническата картина на света, предавана в процеса на социализацията, включваща приоритетите, нормите и моделите на поведение

в конкретна обстановка. Чрез описанието на тези представи на свой ред може да бъде описана културната традиция, присъща на етноса за даден период от време, репликирана в психологията. Манталитетът се въвежда като по-висока таксономична единица от националния характер.

Схемата **човек – колективен субект – манталитет – култура – свят** е схемата на *транскомуникацията* на психологическите системи. Тези психологически системи на човека и колективния субект са пораждащ фактор и носител на манталитета, а културата го въплъщава като феномен.

Като се има предвид казаното и това, че културната интенционалност е потвърдена статистически и исторически, рефлексивно възниква образът на една културна перихореза още в дълбока древност, генерираща впоследствие културна система, основана на познанието за душевния живот, между древногръцката философия (като фундамент на психологическото познание) и юдаизма като културни феномени. Особеността на такава духовна сублимация, придаваща ѝ екзотичен скрит вид, се състои във външната структурна нееднородност и разликите между римско-гръцката асоциираност и гръцко-еврейската консолидация.

Очертава се фундаменталният извод – механизмът на проникване в духа на културите при сублимация в чисто динамично отношение се случва през „*напълване*” на базата на „*попълване*” от партньора по синтез – какъвто процес има при рационалната християнска наука, която е рожба на гръцко-римската сублимация, изградена на *при*-знание от разума и логика, обобщени в общото **ratio**.

Втори вариант, характерен за гръцко-еврейското духовно сливане с фиксиран номинално непознат момент от менталното движение на две разнородни култури (духовни субекти), е проникването в „*чуждото*“ със „*собствените си качества*“. Този вариант се отличава по това, че връзката е в естетическото чувство при елините и вярата при евреите, стиковани върху еднотипния субстрат на индивидуалното съзнателно израстване на личността. Затова при гръцко-еврейските културни контакти отсъства избирателният фактор на духа, а се случва взаимно проникване с бурна динамика на основата на принципа „*Обогатявай, обогатявайки се!*”.

В светлината на културния подход евреите се научават да разбират религията на психологическо ниво като **religare** – свързване. То е съчетано с

конекция на отделната индивидуална менталност и динамична необходимост на личността в подсъзнателната сфера.

Обект, предмет, задачи и методи на изследването

Фактите показателно говорят за наличието на „сляпо петно“ в историческия фокус на психологията и подсказват някаква скрита динамика на перихореза на духовно-културни феномени, преплитащи се в генезиса ѝ като наука. Изложеното не е нищо повече от акт на даденост. Макар и получено по умозрителен път, може да бъде отнесено към раздела „емпирични закономерности на наблюдението“, т. е. като явление, което може да бъдат наблюдавано и съзерцавано, но трудно се поддава на обяснение.

Редица историци на интелектуалното стигат до извода, че специфичната еврейска индивидуалност и етнически черти са водили евреите към психологията в ранните ѝ дни.

Пионерите на психологията често използват библейската тематика в своите теории. Фройд – в тезите си за Мойсей и едипалната тематика; Адлер – в осветяването на семейните връзки с Авел и Каин, Яков и Иисус; Маслоу – с комплекса на Йона; Фром – в използването на библейския материал за доказване на социокултурните си концепции и пр.

Личността на всеки един от пионерите на психологията, доколкото е индивидуална, със своя собствена школа на менталната предразположеност, а следователно и духовна, трябва да бъде възприета като заявка за изход или зов на колективното към индивидуалното, защото духовността не може да се състои извън другия и другите. Тази когнитивна плоскост на духовността може да бъде изразена в качеството на комплексно образувание, но с индивидуално съдържание. Това би означавало, че истинската ѝ значимост не е съсредоточена в номинално и субстанционално отношение, а в състояние на конкретни значения и особена типизация (еврейска, гръцка духовност и пр.).

С тази обосновка можем да формулираме основната хипотеза:

В голяма част от психологията като наука, се откриват психологични артефакти като рефлексия на еврейския културен феномен. На базата на епистемологична културно-психологическа саморефлексия е възможно

творчеството на водещи психолози от еврейски произход да бъде интерпретирано като "мицва", т. е. като научно споделяне на еврейския културно-религиозен феномен.

Обект на изследването е еврейската културна общност.

Предмет на изследването са етнокултурните специфични компоненти на тази общност, рефлектиращи в творчеството на психолозите от тази етническа група.

Настоящото изследване има за **задача** не да ревизира историята на психологията, а да създаде наратив с разглеждането ѝ от ъгъла на кроскултурната концепция, което ще обогати и уплътни граничното поле на познанието. Изхождайки от това, че можем да представим манталитета като метасистемно качество на човек, можем да кажем, че е необходимо да се промени методологическата постановка за решаване на проблема за трансфера на менталност в науката. Учените използват метода на моделиране на психичната реалност, като моделите се строят на основаа на цялостен интегрален конструктор. С това се поставя началото на нова моделираща парадигма в психологията, наред с аналитичната парадигма, където в центъра на изучаване стоят сложните системи.

Като преки задачи за постигането на основната са очертани: разглеждането на генетичната епистемология; контекстуалността на познанието в светлината на схемата на Завелкинг; „битовото познание” като фактор за формиране на феномена; формирането на нравственото поведение и дълбоките вътрешни отговорности под влияние на духовния характер на понятието за Бога; социалното поведение като резултат от взаимно изучаване от страна на етническите групи; ролята на комуникацията в адаптивния процес и използването на информацията в межкултурните интеракции; модели на промяна на културната идентичност и възприемане на чужда култура; форми на акултурация, влияещи върху психологията като наука.

Поради спецификата и обекта на изследването не може да бъде приложена позитивистката методология, тъй като нейната парадигма налага следните ограничения при изучаването на трансфера на менталност:

- Пренос на модел на описание за развитие на явлението от стабилен период върху кризисен период.

- Силно влияние на линейната детерминация за построяването на концепция за развитие.
- Човекът се възприема като затворена система.
- Светът, като конструкт, стои неизменен.
- Липсва концепция за кризисна комуникация при творческия процес.
- Трудно се засичат границите на явлението.

Така за **методи на изследването** в съответствие с изискванията на критичния подход и кроскултурната психология е използвана мултистратегическата концепция (multiple strategies) на качествения подход: Case study; биографични методи (качествен анализ на текста, психоаналитична интерпретация на текста, обективна херменевтика); етнографско-исторически анализ; екзистенциален анализ.

Качествени референти:

1. Съхраняване в неизменен вид на първичните документи в изследваните случаи.
2. Методологическа възможност (а понякога и необходимост) за преразглеждане на хипотезата и концептуализиране на основни понятия в процеса на анализа.
3. Типология – основният резултат на такова изследване се базира на най-съществените характеристики на изследваната група или феномен.
4. Триангулация на данните.

Верификацията се извършва, като:

1. Получените резултати се съотнасят с първичния „суров“ материал.
2. Получените резултати се съотнасят с личния опит (жизнен и професионален).
3. Получените резултати се съотнасят с резултати от подобни изследвания.
4. Получените резултати се съотнасят с моделите на транспективния анализ на Клочко – Галажински и телеологичния подход на Пойзнер – Соснин.

Изложение

В **Увода** се обосновава гръцко-еврейската сублимация, повлияла върху генезиса на психологията, и са изведени статистическите факти за еврейското културно присъствие в основните направления на психологията.

В **Първа глава** се разглежда културно-психологическата специфика на еврейския етнос.

В **първия параграф „Специфика на религиозния феномен“** е анализирана религиозния феномен, като на първо място се отчита значението му за културната самобитност на евреите. Ако в класическото понятие концертът „съзнание“ е заченат с елинистическите форми и е предмет на философията, то в еврейската традиция „еврейското съзнание“ е религия и етническа специфика и те очевидно имат място в генезиса на психологичното познание.

Тук вместо апорията *минало – настояще – бъдеще* се противопоставя динамичната ос на културата: *време – вечност*. За *вечността* е дефиниран само един отрасъл на човешкия дух в културата – *религията*, имаща достъп до *извънвремева* реалност посредством *мистиката*. И двете културни течения са под идеологическата забрана на материализма, а в онтологичен смисъл между тях има пропаст. В продължение на хилядолетия религията е единствената сила, обезпечаваща духовното и нравствено развитие на човечеството с функцията да създаде общество за човека, в което той да живее според заповеди и правила. Затова изобщо няма да споменаваме онези личности, формирали човешкия дух през религията, в знак на дълбоката си почит към всички тях. Вниманието ни е насочено към съвсем тесен отрязък от религията – способността ѝ да сплоти множество човешки индивиди със съзидателна функция в буквалния смисъл (*religare – свързване*). Създавайки обаче, разнообразните си форми на общуване и вероизповедания, религията създава и препятствия пред това свързване, т. е. има и деструктивна роля. Така динамичната роля на религията като лост на културата е *да обединява индивидуалните личности и да разделя колективните множества*. Конвергенция и дивергенция са двата ѝ априорно противоположни вектора, но събрани заедно, те демонстрират духовна мощ и вродената мисия *religare –*

в качеството магнетично да превлича човешки способности, и отблъскващата сила, пазеща неприкосновеността на собствения анклав, разрушаващ чуждото.

Мистиката е методът на религията, но той може да бъде сведен до ритуалната обредност и молитвено-догматичното богослужение. Това е *тежката болест* на всяка религиозна система. Диагнозата и формата на протичане на тази болест (молитва, а не вяра) нямат лечение – това реално е чиста форма на *абсолютизация на метода*. Говорейки обаче за религиозното творчество, трябва задължително да упоменем, че то не се състои от външни действия, а преди всичко от душевна простота и правдивост, поради което не се подчинява на никакви правила или обществени авторитети – няма закон, които да накара някого да стане „блажен”, защото за това се изискват благочестие и братска любов, съчетани с добро възпитание, и най-вече, както упоменава Барух Спиноза, *свобода на собствените съждения*.

Тука вече можем да заговорим за *субект* и *ново етическо личностно основание* в методологията, където субектът в материализма традиционно изпълнява пасивната роля на носител на средствата за изучаване, намиращи се някъде по средата между метода и предмета. Субектът изпълнява целевата нагласа, наричана *идея*. Така методологията има два компонента – **целева нагласа** (идея) и **метод** (практика).

В религията съществува потискане на целевата нагласа от страна на метода и в това се състои нейното заболяване. В светлината на това разбиране става ясна причината за противоречивостта на религиозността в човешкия дух. Там, където доминира абсолютизацията на метода, религиозната акция има разделителна форма спрямо дейност и поведение, а при доминация на целевата нагласа (субективния фактор) се появяват духът и формата на *religare* и генериране на научно познание. Следователно можем да говорим за дивергенция и конвергенция на религиозното събитие като функция на методологията в съзнанието на субекта на дадена култура (в случая еврейската).

Оттук и закономерната аналогия с класическата наука, при която абсолютизацията на метода е демонстрирана съвсем явно в Нютоновия емпиризъм. Това е методологическо потискане на субективната съставляваща (идеята) за сметка на метода (опита, експеримента). Подобна аналогия е

толкова парадоксална и неочаквана, че се счита за необходимо науката да се разграничава от религията и да се възприема като неин антипод в методологичен контекст. Религията е територия на *вярата*, а науката – на *разума* и оттам се създава антагонизъм.

В еврейската култура нещата обаче никога не са стояли по този начин – още от времето на Соломон духовното поле на човека задължително се гради на отношението *вяра – разум* и във всеки конкретен случай истината се диагностицира в пулсиращата им хармония, наричана **harmonia praestabilita**. Волното или неволно превъзходство на едно от тях води до деградация и изкривяване. Когато е в царството на вярата – поражда *духовен деспотизъм*. Господството на разума води до *диктатура на ума* (закони и правила). И в двата случая резултатите са с отрицателен знак и негативно общуване. Религията е наука, при която интелигентността на духа се гради на **harmonia praestabilita** под ръководството на вярата, а науката е религия, при която интелигентността на духа се гради на **harmonia praestabilita** под ръководството на разума. Като извод се налага, че *за евреина е културно закрепена „мицва“ (задължение), когато види в битието психологическото несъвършенство, да възстанови harmonia praestabilita до нивото на идеала (Абсолюта).*

Дълго преди човек да достигне до съвършенството на абстрактното мислене той създава за себе си религиозния образ на вярата в света. Това е предметът, върху който се извършва критичната работа на разсъдъка. Историята показва, че всяка наука е възникнала от религията и представлява абстрактното ѝ усъвършенстване с по-добра абстракция, приемайки религията за все по-недостоверна. Всяка наука носи в ядрото си понятия, проблеми и методи, привнесени от религията. Без съотнасяне с вярата и разума не трябва да се говори нито за наука, нито за религия, защото без пулсацията (колебанията, измененията) на тези параметри науката нищо не знае за религията и обратното.

В интелектуалната сфера на човешката мисъл има малко термини – аналози на мистиката като метод. Те добиват такъв огромен спектър на семантика, че притежават цялата оценъчна скала от максимум положително до рязко отрицателно и от локално дискретно до универсално всеобщо. В мистиката само едно е постоянно – огромната ѝ популярност и нейната

жизненост, която може да се нарече *вечност*. Необятното поле на смисловия диапазон несъмнено говори за някакво скрито съзерцание, отсъстващо от телесната действителност на битието. Мистицизмът се смята за някакво виртуално знание извън материализма, което моментално го прави ненуминозен. Еднoboжието е предпоставка за мистиката, но явната препратка е към *идеята за Бога-личност*. *Персонифицираният Бог помага на монотеиста да оцени свещеното и неотменно право на личността, възпитаващо уважение към индивидуалните особености на човека.*

Мистиката е понятие, означаващо всеобщ стремеж за постигане на свръхестественото, трансцендентното по божествения път на чувствената сфера и потапянето в собственото битие с желание за съединяване с идеала за Абсолюта посредством разтваряне на собствения Аз ,осъзнаващ се в него, за евреите „аин”, а за Запада unio mistika – мистично единение, върху което Юнг разсъждава.

Гръцкото *misteion* – „да затвориш очи и уста”, е най-опростеното разбиране на мистиката. Гръцкият и римският дух като модератори на европейския не познават мистиката и нейната специфика на лингвистика на човешкия дух, за разлика от познаването на *ratio*, което е езикът на тялото и материята.

Тя е отрицателно богословие и същевременно отрицание на *ratio*, доколкото мистичното преживяване противоречи на рационалното мислене. Мистицизмът е духовна предразположеност, която извежда знанието от вътрешната, невидима за другите индивидуалност, и чисто екстатическо взаимодействие на интуиция, артефакти и чувства. Ако *ratio* е езикът на материята, то езикът на душевното е мистиката.

Това налага да се познава не само рационалното, но и метафизичното. Единствено през него могат да бъдат регистрирани в психологичното научно поле понятията за любов, добро, знание, красота, принадлежащи на особения вътрешен свят. В чисто мистичните произведения неизменно участва и рационализмът, независимо от това какъв е той: творчески или невежествен (стихиен). В работите на психолозите могат да се открият и двата типа – собствено-мистичен тип (откровения, интуиция, вдъхновение) или психологичен тип (сънища, сомнамбулизъм, транс, халюцинация и други прояви на психиката), като между тях няма разделителна линия.

Алтруизмът на мистицизма е в кризата, започваща със самоотричането и завършваща с *култа към личността*, където се случва потапянето в собствените дълбини.

Натурфилософията на гърците е фатално съдбоносна за материалистичното светоусещане на Европа, защото с идването на Новото време човек усеща своята множественост, космичност и нищожност, губейки величието на богоподобие. Единният Аз се разпада на съставляващите си – необходима е нова уравниловка на психично и духовно. Акцентът пада върху взаимодействието на идеята (универсалното, Абсолюта) и метода (начина на прилагане) – молитва и ритуал или емпирията, борещи се в *субективния фактор*. *Въображението* сработва през мистичното, а *имажинацията* е генерализиран параметър. Човек жадува да има Бог и иска непрекъснато да го обладава в пространството и времето – недоволства от неизречените му потвърждения на смисъл. Имажинацията е неотменно качество на всеки хуманоид, той е надарен с него от раждането си и го притежава в повече от необходимото, а хората с висока имагинация евреите наричат *пророци*.

Именно пророците са субективният фактор, прославил религията като академия на духовния свят на човечеството. Те са носители на символа на божественото присъствие в индивидуалното, добило всеобща значимост. Пророкът не е нещо свръхестествено, той има по-висока имагинация. Така не всеки мистик е пророк, но всеки пророк е мистик като субект, под чиято протекция се осъществява сливането на идея и метод като пулсация на значенията на имагинацията. Пророкът програмира мисленето в бъдещето и неговата духовна история.

Имагинацията принадлежи само на *индивидуалната душа* – *групова имагинация не съществува*. Това ни води до извода, че истинската мистична реалност се корени в *култа към личността*, а оттам възниква и *културата* като най-ефективен метод под знака на *religare*. Религията не може да бъде чиста култура и обратното.

Самата религия става *учебник за духовния свят на човека*, навлязъл в науката, историята, философията, изкуството. *Мистиката като методика за познанието на религията е реалистична в степента, в която е исторична, и прониква в областите на културата иманентно през науката и изкуството*.

Бог се събужда в човека, когато той се почувства личност. Пророците трансформират Яхве в Бог на справедливостта и нравствеността. Талмудистите въвеждат Бог в ежедневието, изисквайки всички постъпки на евреите да бъдат съобразени с пророческите представи за Него. Тората поражда религиозния еврейин, докато Талмуда обръща мисленето му към научните и теоретични съждения. Тората поражда *националното* в евреина, а Талмуда го възпитава да се адаптира на ниво психично към целия свят. Тората е стихийно систематизирано знание, докато „Мишна” създава етичката философия, заместваща Тората с предписанията си на основа на науката вместо на Божествените откровения, но логиката не може да служи за морални оценки.

Аристократизмът на мисленето е стил и маниер на идеологията на индивидуалистичната личност, която признава мистичния изказ, създаващ достъп до Абсолюта. Науката закономерно се потапя в мистиката (а не обратното) и това става през стохастичността. Епохалният преход на детерминистиката (каузалното мислене на класическата нютонова наука) към стохастичността (случайния принцип) се случва чрез издигането на по-висока позиция на ролята на интуицията като форма на мистичното в научното постижение.

Предаността към науката, притежаваща характеристиките на религиозния фанатизъм, се отрича от връзката между религия и наука и това се дължи на категоричното про-гръцко разделяне на дух от материя и човек от природа. Логиката и интуицията танцуват в науката. Логиката единствена може да предложи достоверност, тя е оръжие на доказателството, докато интуицията е оръжието на откритието. Разсъждението не може да разруши вярата, също както не може да стане неин източник. Вярата се получава в целокупността на душевните човешки сили и дори при диференциация на духовния живот в поезия, метафизика или наука религиозното преживяване продължава да живее в дълбините на човешката душа и оказва въздействие върху нейните форми.

Идеята за единство се появява в религиозните схващания на хората не като нова, космична представа за света, а по-скоро като резултат от едно нравствено-психологическо схващане за религията. Антропоморфизмът е постоянен в Библията – Бог говори, слуша, вижда, чувства, смее се, страда и

притежава органи, отговарящи на тези функции: има очи, длани, ръце, уши. Изпитва всички човешки чувства – радост, тъга, отвращение, разкаяние, завист.

Какво се налага като извод за евреина относно възприемането на Бог? То се изразява във възприятие чрез непосредствено общуване при **отсъствие на рефлексия**. Така по детски евреинът е въввлечен в тези взаимоотношения с мирозданието и Бога в свещените писания. *Този ствол създава турбулентност към интериоризиране на Бога в съзнанието и превръщането му в протомодел на свръх-Аз-а – този, който ще бъде съзнателният ментор и с когото ще бъде воден диалог.*

Образователната традиция в еврейската култура е тясно свързана с религията – доброто познаване на културната традиция със заложените в нея аналитични и дедуктивни изисквания осигурява преимущество в адаптивните стратегии и добра обществена позиция на цели поколения векове наред.

В еврейската духовна традиция има натрупани специфични културни знания за **структурата на разума**, залегнали като подточка на **първия параграф**.

Тези артефакти на еврейската култура като познание ни тласкат към търсенето на каузална връзка между културния артефакт и протомодели на понятия от психологията, касаещи човешкото съзнание. Те са преминали през семантична трансформация, но са запазили външния си обем и форма на културно значение в творчеството на психоаналитиците. Това неизбежно води до нуменизация на основната хипотеза за съществуването на връзка между еврейските културни артефакти и научното познание, екстраполирани в нов времеви континуум.

Очевиден е и фактът, доказващ основната хипотеза, че в еврейската културна традиция съществува тенденция за интерпретиране на душевното и телесно здраве с помощта на Абсолюта на основата на конструктивизма и ефективна терапевтична интервенция за тяхното лекуване и поддържане в хармонично състояние със заобикалящата ги действителност. Артефактът на нефеш-терапията като уникален образец на холистична медицинска и психологическа доктрина несъмнено изгражда на по-късен етап психотерапевтичния модел в науката психология, създаден от пионерите, принадлежащи към еврейския културен алианс. Определено за

психотерапевтичен протомодел в предикатните гръцки философски доктрини според традиционната история на психологията не може и дума да става. Много от артефактите като конструкция са запазени в съвременната терапевтична доктрина, но са наситени с нова, осъвременена семантика и съдържание в зависимост от преобладаващата културна мода и трансфера на културния артефакт в индивидуалния светоглед на автора според неговия жизнен проект.

Във **втори параграф** „**Същност на социалната структура**“ са анализирани *същността на социалните структури и транскултурални комуникативни стратегии.* Различието между две вътрешноетнически общности (на литовските евреи меснахдим и украинските хасидити) дава образа на една развиваща се система, която сменя своята структура при колизия, създавайки адаптивен културен модел за психологическа стабилност. Това дава възможност за свързаност и логистика при всеки сблъсък с действителността, гарантирана за всеки член на общността.

В идеята за диалог с Абсолюта е включен един цял народ, за това е необходим национален организъм със съответните органи и те са реализирани през специфичната еврейска диаспора, поддържаща етническата *избраност* при межкултурно взаимодействие у всеки свой член. Този национален организъм изработва свои оригинални комуникативни стратегии, като най-ярките *са парите и тайната*, които във времето изчерпват комуникативния си потенциал. *Съчетаването и прилагането им обаче в по-ново време и в контекст на терапевтичната практика създават нов комуникативен канал – психотерапията.* Тя дава на еврейския човек, *въпреки неговите ограничения, възможност да придобие нов облик и място в света.*

В **трети параграф** „**Теоретичното значение на Кабала.** Несъмнено се налага изводът, че Кабала произлиза от религията, но далеч надхвърля нейните граници, защото това е първата система, която работи с аналитично-дедуктивни похвати и се гради изключително на натрупан човешки опит, доказан чрез емпирията на психологическото моделиране и закономерностите на природата. Тя не е нещо свръхизключително, освен че предлага теория, градяща се на човешкия егоизъм. В XVI–XVII век към нея се прибавят религиозни елементи, за да стане тя разбираема за тогавашното масово съзнание на еврейския народ. Ако се разгледат петте източника на Кабала, ще

видим графики, формули, чертежи, таблици, взаимодействия, връзки между сили и т.н. Всъщност това е една експериментална система и нейните експерименти са насочени към развитие и използване на всички желания на човека, а не към тяхното потискане. Мистичната Кабала провокира наличието на момент, при който не всичко (в науката) ще бъде доказано с безпристрастен експеримент, а ще има нужда и от морален екран. Стилът ѝ е неразбираем за мнозинството, но тя налага насищането на съзнанието със символичен материал до момента, в който то се пренасити и се свие до една точка, прокарваща сигналната пътека от символи, водещи до инсайта и катарзиса.

В четвърти параграф „Същност на еврейската менталност” са изведени специфичните особености на еврейската менталност. Историческите паралели очертават тези особености и техния **Психо-Логос**. Той се крие именно в „**минус-Космос**”-фактора – еврейството е отдалечено от земя, природа, не познава простор (дължина, височина), но е потопено в дълбочина (центърът е в сърцето) и животът е в града, гетото и стаята. Така разположен, етносът не е върху пространството на Земята, Времето, Историята, а в срока на човешкия живот и семейството. Това свиване на битието, което при другите народи е земя, територия с държава и история, поражда в еврейството плътност на **Психе** и **нервно-душевия живот**: всичко е в нервната система и с център сърцето. Напрежението при другите етноси се сваля през Природата, Времето и пътуването през тях. За евреите всичко е в тялото, пазено със строги диетични, хигиенични правила, дадени им от Бога чрез неговите закони, а това разкрива пред тях възможността да бъдат чудесни лекари, невропатолози, психолози и пр. Свитостта на пространството и кръстопътят на четирите посоки са събрани в една централна точка на сърцето (човешкия микрокосмос), като пораждат специфична сърдечност към „своите” и твърдост към другите. Битието за тях добива смисъл не в „базата”, а в „надстройката”. В науката теорията е доминантна като област за приложение на еврейския ум с вкус към априорното, аксиоматика и структура.

Разглеждайки *особеностите на мисленето*, можем да изведем следните характеристики, допринесли за психологическата интенция при този етнос:

Особеностите на мисленето са фиксирани в езика и обичаите, станали крайъгълен камък в разбирането на Вунд за психологията. Еврейското мислене е противоречиво и съдържа в себе си несъвместими елементи: привързаност към абстракцията; проникателност в междуличностните взаимоотношения; изобретателност и протяжност; неувереност в себе си; недооценка и преоценка на собствените сили и възможности; неизменна оценка на настоящето от гледна точка на бъдещето; готовност за подчинение на неблагоприятни и опасни обстоятелства. Във възприемането на действителността вниманието е насочено не към логическото осмисляне на информацията, а към формата, стила на излагане и красноречието на излагащия. Понятийната логика и обективното доказване остават в сянката на афоризмите, цветистите изрази, обаянието на човека и почитта към авторитета.

В рамките на морално-религиозния феномен се формират устойчивото национално самосъзнание, аксиомата за етническата изключителност, необходимостта от подчинение на индивида пред груповия интерес, дисциплинираност, покорство, занижено усещане за себестойност и лична гордост, компенсирани от чувството за изпълнен дълг пред групата и безрезервната ѝ поддръжка.

Във **Втора глава** са изведени моделите, механизмите и специфичните особености при трансфера на еврейската менталност в психологията като наука.

В **първи параграф „Психологическа хетеростаза и самореализация“** (транспективен анализ и телеологичен подход) са дефинирани моделите на психологическата хетеростаза и самореализацията през транспективния анализ и телеологичния подход.

Манталитетът се поражда в психологическите системи на човека при взаимодействието с другите хора и култури в определен исторически контекст. Психиката е посредникът между предметното и органичното, между биология и култура. Средството за медиация между тези две начала се явява артефактът. Артефактът е предмет, знак и „репрезентативен инструмент“ на психиката. „Паралелната психика“ се окултурява

(сапиентизира) в уподобяването и създаването на артефакти в режим на действие, т. е. на творчество.

В дисертационния труд се приема за качествена единица на анализа на колективния субект да служи ценостно-смысловото съвместяване на ниво системи на манталитета, тъй като представителите на определена група може да нямат обща дейност, но имат общи ценостно-смысловни единици, пораждащи обща менталност. Ценостно-смысловите единици на колективния субект независимо от външните обстоятелства гарантират, че отделният човек ще действа съгласно тези смисли и ценности, приемайки ги безсъзнателно като забранителни, конвенционално закрепени в групата. Културата е диференциращ фактор, отличаващ една група хора от друга, и може да бъде разглеждан от няколко гледни точки: като съвкупност от продукти на развитието на обществото или като форма на взаимодействие.

От позицията на своята различност спрямо другите колективни субекти човекът може да встъпи във взаимодействие с други културни светове, което предизвиква *самопораждането* в Другия, а оттам и навлизането в манталитета на нови смисли в колективния субект (*смыслопредаване*) – процес, който е ярко проявен при еврейската екстраполация в психологията.

В различните епохи и региони в зависимост от това, коя от системите на манталитета превалира – религия, етнос или социум, се определят формата на менталността и особеностите на нейната идентификация в научните теории. Доколкото манталитетът се транслира през ценностите, образа за света и програмите за поведение, то при настъпване на криза и отчуждение от артефактите именно доминантната компонента се променя при индивидуалната промяна и трансфер на менталност.

Централен проблем на културната динамика е как преобладаващите обекти на специфична сигнификация на индивидуалната дейност в едни условия продуцират стабилност на етнокултурния феномен и могат да се квалифицират като системен смисъл, свързан с обобщеното разбиране на контекста, а в други моменти предизвикват резки хаотични изменения.

Главната идея, обединяваща тези процеси, е в това, че Аз-концепцията е опосредстващ фактор за въздействие на културата върху психологическите процеси. Всяка култура има своя Аз-концепция (колективистичен или

индивидуалистичен Аз). За колективистичния Аз, типичен за еврейството, е характерна интенцията към социоцентризъм и независимост на Аз-а.

При индивидуалистичната Аз-култура има свързаност на Аз-а и егоцентризъм и това довежда до културен сблъсък и търсене на трансфер на менталност.

При трансфера на менталност в психологията са дефинирани следните закономерности и принципи.

- Принцип на *ограниченото взаимодействие* – взаимодействат само *съответстващите* си противоположности, т. е. представителите на еврейския етнос търсят съприкосновение с другите култури в областта на психологичното, което е актуално в този времеви отрязък и културна мода.

- Принципи на *отражението и пораждането* под формата на *взаимно проникване и взаимен преход*. Усвояването на обективния свят в обективни измерения, през които човек се ориентира, му дава възможност да отдели само това, което му съответства, т.е. което носи в собствената си субективност. Трансформирайки се, системата на менталитета на психолозите евреи придобива нови значения за образа на света. Новите предмети придават нов смисъл и значения и нови ценности в начина на живот на човека, като пораждат нова субективност на колективния субект. В новите условия принципът на *отражението* преминава в принцип на *пораждането*. Новите образувания не приличат на двете пораждащи ги противоположности – нито на артефакта от еврейската култура, нито на изместената остаряла културна доктрина. Тяхната взаимна връзка структурира и предизвиква функционален скок в организацията на системата на психологическата наука. Изменящата се реалност поражда нова картина за света, нов смисъл, нови ценности, променящи начина на живот на еврейския човек.

- Принцип на *системна детерминация* – проявата му доказва, че нито един външен или вътрешен фактор самостоятелно не е в състояние да определя трансфера на менталност и това е приоритет само на система от такива фактори, като индивидуална етническа специфика на еврейския човек в науката, акцентуации, социални фактори, идеология, мода и пр.

- Принцип на *закономерното участие на емоционално-установъчния комплекс (емос)*, обезпечаващ единството на човека в ситуациите и дейността в тях, в цялостната психологическа система. *Емосите* осигуряват

„устойчивата подвижност” на дейността в периода на трансформацията ѝ. Този принцип е нееднократно демонстриран при учените от еврейски произход в реалния живот. В откритите системи емоциите се разбират като нещо, обезпечаващо отражение на смислите и ценностите като особени (*системни* „свръхчувствени”) качества на предметите и техните психологични характеристики.

Продължавайки принципното разгръщане на моделиращата психологична парадигма на калейдоскопичен принцип, можем да дадем и чисто практическа гледна точка за механизмите на креацията на еврейския културен материал, разгледан като информационен поток. Самото творчество, като формулировка, е процес на получаване на информация, имаща за даден отрязък от време максимална ценност за научната система на психологията, в която тази информация се създава. Тогава основната схема при провеждането на анализа ще бъде:

$$[RS] | Q(I) P > p \rightarrow [Z, W].$$

Всеки субект на творческа дейност се специализира в получаването на информация I, която повишава вероятността за получаването на резултат Z, проявено в подреденост на външния и вътрешния свят, като в самия процес на подреждане се появяват нови целенасочени системи и идеи, произведени от сурогатните елементи на обществената система W.

Подбудителна причина за творческа работа на Гения и Деструктора в психологията е борбата с вътрешните нежелателни ефекти, намиращи изразение в психопатологията и акцентуираността на личността. Геният се характеризира с УДИВЛЕНИЕ от несъответствието на реалността и вътрешната му карта на света. В теорията за развитието на творческата личност този феномен се нарича СРЕЩА С ЧУДОТО. Несъответствието поражда напрежение и насочва Гения да подрежда вътрешния си свят – в хода на това подреждане се ражда информация, която може да се оформи (а може и да не се оформи) в целенасочена научна система (в случая психологията). Геният притежава способност за постигане на катастрофични състояния и за пределно усилване на противоположните тенденции. Това противоречие между външния и вътрешния свят, усилено докрай, неизменно предизвиква емоционална болка. Аналогично действа и Деструкторът. Подреждайки външния и вътрешния си свят (патологично), той разрушава

части от своята психика или обективната реалност (символи, знаци, образи, понятия), от присъствието на която страда – такъв е случаят с Фройд в началния етап на творчеството му. Но Геният открива в заобикалящата го среда Чудо, способно да обясни света, а Деструкторът вижда в нея несправедливост и неправилност. Оттук и различният вектор – Геният хармонизира, а Деструкторът разрушава. След среща с Чудото Геният преустройва своята психика и външния свят. Аналози на феномена „среща с Чудото” са:

- Среща с Учител за ниво Талант при среща с Гений след завършването на лаг-стадия и в началото на бързия ръст на еволюция на S-кривата на системата на психологията, а също и за ниво Майстор при среща с Талант или Гений в началото на стагнацията на S-кривата.
- Среща с фактите за ниво Талант на етапа на бързия ръст на S-кривата на еволюция.
- Среща със самия Себе си за ниво Талант на стадия на стагнация.

Всички тези елементи на творческия процес се припокриват с функцията на *емосите* при самореализацията на мистичната личност, характерна за екстраполацията на евреите в психологията.

Развитието се приема като конфликтно взаимодействие на субкултури, при което е възможно субкултурната картина на света да се трансформира в универсална и общокултурна. Под субкултура се разбира обединение на индивиди от един етнопсихологически тип. Така се формира индивидуализиращ подход, който позволява да се съотнасят субкултурите с типове „базови” личности с тяхната култура, притежаваща картина за света, ценности и ориентация на менталността. Като типове личности се разграничават: *пасионарен, предприемачески и лиминарен* (преходен тип). Пасионарният е ориентиран към изменение на етническите стереотипи. Предприемаческият се стреми към утилизация и ползи. Докато лиминарният се стреми към утопия. В различните култури и време те са с различен статус – някои доминират, а други са по-слабо представени. Статусът на субкултурата предопределя типа менталност на културата.

Сред евреите – при екстраполацията им в психологията – се наблюдават пасионарен и лиминарен тип личности. В случаите, когато преобладава лиминарен менталитет, той се дължи на: диаспоричния начин на

живот, неотделеност на личностното начало, силно развито хуманистично цивилизационно начало и стресово навлизане в индустриалното общество, породено от наложената идеологична рамка на етническата стигма, предизвикваща *миграционния феномен*. Тази концепция е разгърната във **втори параграф на Втора глава „Етническа стигма и личностна биография“** като сигурен симптом за наличие на процес на трансфер на менталност при евреите. Властовите структури на обществото не са толерантни към отклоненията от статуквото. Доколкото е развита институцията на религията и сегрегацията, на тази основа се генерира субкултурна стратификация, пораждаща нова социална група на **quest orientation (ориентирана към търсене)** като социален ипостас на **мистичната личност**. Тя е представена като авторска концепция в **параграф три на Втора глава „Мистична личност“**. *Възпитаните в еврейската културна традиция психолози, непретърпели асимилация в предните поколения, формират специфичната мистична личност*. Основната ѝ задача е превръщането на индивидуалната субективна картина на света в универсална. Интровертността е характерна за лиминария. Интровертната нагласа в индустриалното общество отблъсква лиминария от обекти, пораждащи съзерцание, толкова актуални при пасинарната типизация. В еврейския културен алианс няма държавни институции, а идеологията, през етническата стигма, ги свързва с утопията на етническата избраност. Има космологична, архетипна, утопична, игрова и ментална картина на света. Всяко ниво може да е доминантно в субкултурата, като утопията е доминантна при носещите революционни идеи пасионарни личности в науката – менталността при тях е *съдба*.

На основата на конструктивния анализ на процесите на развитие на културния артефакт може да се обобщи, че в историята на еврейския народ и социогенезата му първоначално ценностите се закрепват в колективния субект посредством религията и определят системата от смисли и значения. Впоследствие, през развитието на етноса, се усвояват и социални структури.

В пограничните субкултури – като еврейската спрямо доминантната, „по периферията“ се случват повече изменения, което от своя страна увеличава напрежението спрямо ядрото, включващо в себе си менталитета.

В случай че преобладават центробежните сили в културата, периферните спекулативни процеси започват да излизат на преден план. Те закриват частично ядрената тенденция и съпътстващите я процеси. При господство на центростремителните сили в културата задължително доминира ядрото.

Динамиката на човешкото познание вече е толкова напреднала, че религията не може да задоволи потребността от духовен растеж. Разбира се, преминаването на еврейската мисъл и нейната еволюция към нови сфери не се извършва безболезнено. Реакцията е на всички нива и във всички посоки, включително и генетичната с феномена, наречен *“еврейска майка”*. Ортодоксалното еврейство смята, че полуевреите, родени по време на изгнанието, при сблъсък с друг културален генетичен материал добиват революционно и реформистко мислене, което е подкрепено от тезата за Антихриста, който също като Месията ще е *“мемзер”*.

Бумът на еврейството в източното пространство и най-вече в руската култура след Октомврийската революция създава като цяло генезиса на ционизма под формата на „партия на културния ционизъм” и „партия на политическия ционизъм”. Руското еврейство просто избухва в руското културно пространство и намира екзистенция в науката и изкуството. В същия момент в това пространство са се случили и най-жестоките прояви на антисемитизма, затова и там възниква „политическият ционизъм” като идея за собствена държава, история и реализация в битието.

На другия идеологически полюс – капитализма, се извършва предметно опосредстване на живота също както християнството опосредства смисъла и ценностите му. Човекът в епохата на капитализма е рационален, което му помага да се адаптира в предметния свят, без да се докосва до духовните обществени ценности. В епохата на модерна различните стилове пазят индивидуалните ценности на хората. Културата на модерна съдържа елементи на традицията и архаиката. Главното за човека са не смисловите и ценностни елементи, предизвикващи търсене на нова (загубена) идентичност и смисъл, а се акцентира върху значенията и стойностите през материализма и позитивизма. Това, естествено, не означава, че човек е останал без ценности, а единствено, че те предизвикват повече проблемност в тази област. Що се отнася до значенията, отчита се, че човек основно мисли и

взема решения емоционално (т. е. интуитивно през *емосите*) и много рядко рационално, което предизвиква и кризите. Заселената предметна реалност на човешкия живот няма смисъл и не може да определи неговите ценности – те имат само значения. Това е признакът, по който се съди за появата на постмодернизма с изчезването на индивидуалния субект. Отчуждението на модернизма се заменя с фрагментация, „отслабваща афекта” при загубата на стил. Субектът се среща с други реалности, без да притежава „перцептивен инструментариум” в хиперпространството на настоящото битие. Тук се появява и необходимостта от някаква нова културна структура, каквато е психологията, основаваща се едновременно на традицията и науката. Нейни преимущества са, че може да чете текстове, да разгадава кодове, ориентирайки се изключително чрез перцептивната култура, без да съжالياва за миналото, от което има претенцията да се е освободила. Умее да се ориентира в потоци от информация и да изгражда отношения в деперсонализирания контекст, а също и да се оправя с предметите, за които е забранено да се разпознават създателите им – това е новата нетрадиционна менталност в културата. След обособяването на психологията като самостоятелна наука някои култури остават на нивото на религиозното (Изтока), религиозно-етичното (Югоизточна Азия), но в Западна Европа културното пространство е обладано от психологията с нейните стратегии, изградени на основата на еврейските критерии за общуване. В съвременния живот основната отчуждаваща сила е информацията, защото тя синтезира всички знаци, значения, текстове, създадени от човечеството. В зависимост от това каква форма на менталност е генерирана в образа за света, съответстваща на дадената реалност, такава част – била тя религиозна, етническа или социална, ще бъде най-ярко проявена в теоретичната постановка на автора, която обикновено е съчетание на няколко от тях. Така в психологията спокойно могат да се проектират всички видове идентичност, обединени в Аз-концепцията през образа за света на амореализацията се човек и претворени през трансформацията на културните артефакти.

Културният артефакт на определен етап от репликацията си трябва да се отчужди от своя носител и тогава е възможно да стане предмет на *рефлексия*, водеща до промени в менталността и екстраполация в психологията.

Натискът на обществената властова структура преминава през различните ипостаси на ограниченията и достига до момента на физическата репресия и унищожението. Холокостът кара еврейските пасионарни личности да търсят спасение в мултикултурални общества (предимно САЩ и СССР), където обаче асимилативните тенденции запазват функционалността си. Поради тази причина психологията остава безлична относно пол, раса, вероизповедание и социална класа. Както отбелязва Евелин Тортън Бек в САЩ: „Това, да поставиш на светло, че си жена феминистка и еврейка, задължително те прави уязвима на атаки по тези пунктове. Изобщо не е удивително, че големите теоретици на психологията са лишени от своето еврейство в нейната история”. Това, естествено, довежда до рефлексия и особено при жените в науката настъпва толериране и протекция на основата на феминизма – като реакция на властта, което има не биологичен, а чисто социално-психологически характер. Това са феномени, които се премълчават в историята на психологията

В другия мултикултурален ареал – СССР, социалната интрузия на революцията донася не само етническа толерантност, но и идеологизация на цялото научно поле. Толерантността и тук се превръща в етническо обезличаване, като се преминава през постоянните „разкаяния” пред идеологическите демагогски шампи, маргинализация и практическо заличаване на теоретични постановки и цели направления на психологията. Тоталитарната машина дори достига до психологическото и физическото унищожаване на отделни представители на науката от еврейски произход, влизаци в противоречие с политическата матрица. Естествено, за рефлексия тук изобщо не може и дума да става, защото тя би била с латентен край във всяка една форма, което води до появата на бели петна в научното пространство за дълги периоди.

В Трета глава с помощта на биографичния метод са разгледани биографиите на осмина изтъкнати психолози от еврейски произход. Акцентът в анализа е върху ранната социализация и инкултурацията, акултурацията и реализацията на културните репликатори в психологията в рамките на индивидуалния жизнен проект.

- **Гешалтпсихология на Курт Левин.** Геният на психологията израства в среда на остро етническо противопоставяне и сегрегация. Етническата стигма присъства в творчеството му като тема. Преходът от аристотелевски начин на мислене към галилеевски в психологията и биологията е репликация на конкретния артефакт от еврейската култура за възприемането на Бога единствено по делата и творчеството му в битието. В теорията на Левин (теорията за полето) се конкретизира и неговата методологична идея за преместването на акцента от природата на обекта към анализа на взаимоотношенията му с другите обекти от обкръжението. Левин прилага кабалистическия принцип от еврейската култура за системност, конструктивност и свързаност на всички елементи на човешкото битие, като се стреми да впише психологията в системата на класическите естествени науки и картината на света. Една от кардиналните характеристики на аристотелевското мислене е приписването на свойствата, които обектът проявява, като негови собствени – негова природна даденост и същност. Галилей, като семитско мислене, поставя въпроса по друг начин – обектът проявява своите качества винаги във взаимоотношение с другите обекти и тези качества са характеристика на конкретното взаимодействие – нещо толкова познато от „петте движения на душата” в последната им фаза.

Цялата си социална концепция Левин гради на основата на наблюдения (изпитани и на собствен гръб) върху своята етническа културна общност. В периода 1939–1945 г. в няколко статии поместени в сборника „Разрешаване на социалните конфликти”, той разглежда проблемите на еврейското малцинство „като проблеми на групата”.

В статията „Психосоциални проблеми на малцинствата” като фон за създаване на гешалта на социалното самоопределение Левин използва ситуацията, в която индивидът съществува. Нарича я „почва под краката”, върху която всеки стъпва, но рядко бива осъзнавана (почва=социална група).

В статията „Пред лицето на врага” фокусът е отново върху еврейската общност, но през призмата на груповата динамика и поведението на отделния индивид от малцинство с нисък статус. Левин отбелязва, че статусът и излизането в социума на членовете на малката група се диктуват от привилегированата голяма група и тя проектира своите желания и потребности според ситуацията.

В статията си „Възпитание на еврейското дете” Левин подлага на анализ въпросите за инкултурацията в Новия свят и проблемите на еврейската идентичност при сблъсъка с фините форми на антисемитизма.

- **Психоанализа на Зигмунд Фройд.** Социализацията на Фройд е съчетание на мекия юдаизъм с етническата сегрегация в Кайзерова Виена. В творчеството му присъстват ярка етническа идентификация и симпатия към ционизма, съчетани с явен атеизъм, пречупен в по-късните му трудове с идентификацията с библейския мотив за Мойсей. Той изпитва дълбок интерес към собственото си културно наследство и се противопоставя на анахронизмите на доминантната култура с открит стремеж за трансфер на менталност между двете. Методът на свободните асоциации, описан от Авраам Абулафия 600 години преди епохата на психоанализата, става за нея основен. Фройд получава силна подкрепа за трудовете си от страна на еврейската диаспора в лицето на виенската ложа на „Бней Брит” (Синове на Завета). Безрезервната подкрепа на колегите му с еврейски произход и приоритетните му контакти с интелектуалци от западното културно пространство оказват силно влияние върху неговото творчество.

- **Съдбоанализа на Леополд Сонди.** Това е един от пионерите на психоанализата, който стои толкова здраво в еврейското културно пространство и сливането между научна концепция и религиозния феномен, че съвременната позитивистки доминирана психология няма друг избор освен да го забрави и изтласка от историята си, свеждайки приноса му до чисто инструменталните елементи от неговите теории.

Леополд Сонди е съединяващото звено между психоанализата на Фройд (личното безсъзнателно) и аналитичната психология на Юнг (колективното безсъзнателно). Трите школи са класически за дълбинната психология. Индивидуалният принос на Сонди в развитието на психологическата наука е привличането в изследването на голяма маса генеалогически и статистически данни, свързани със субективния анализ, което води до възможността за предвиждане на жизнения път. Всичко това е резултат от личните му преживявания и кризи. Типичната му еврейска съдба е с доминация на религията при социализацията и навлизането в културата.

При трансфера на менталност създава оригинална концепция за родовото безсъзнателно и съдбоанализата. Характерни за Сонди са ярката проява на архетипа и религията в творчеството му и акцентът върху *вероанализа* като водещ при терапията.

- **Културна психоанализа на Ерих Фром.** Еврейската среда, от която произхожда Ерих Фром и с която запазва връзката си през целия си живот, изобщо не е била адекватна за света на прагматичните и користни хора. Самият Фром нарича своя свят докапиталистически, а понякога и средновековен, подчертавайки, че атмосферата, в която е възпитан, е абсолютно чужда на буржоазния дух на XIX и XX век. Това неизбежно води до индивидуални кризи и капсулиране в началото на творчеството му в областта на религиозната конфесия, репликирана в психологията.

Франкфуртската школа, чийто представител е Фром, има много двойствено отношение към юдаизма. От една страна, тя е част от традицията на Просвещението, изправящо се против власт, традиция и всички институции на миналото, включително и религията. В по-голямата си част се състои от евреи, неподдържащи организираната религия и културата на юдаизма. Фром е традиционен евреин и същевременно радикално светски човек. Ранното му потапяне в еврейската култура формира неговото изключително творчество – това е човекът, който прави синтеза между Маркс, Фройд и юдаизма. Може да се обобщи, че след 1920 г. акцентира върху негативното си отношение към организираната религия. Ключовата му позиция е „активна и пасивна адаптация на биологичния апарат и инстинктите към социалната действителност”. Психоанализата трябва да търси скритите източници на неразумното поведение в религията, обичаите, политиката и образованието. Тук вече религията става за Фром поведение извън разума (както и при Фройд) и той се дистанцира от ортодоксалния юдаизъм – идентификацията му е изключително светска в синхрон с идеала на съвременността.

Франкфуртската школа прави антисемитизма основна своя тема и осъществява редица изследвания върху предубежденията. Ставайки ръководител на отдел в института, Фром организира изследване на несъзнаваните мотиви на големи социални групи. В резултат стига до извода,

че масите не само не се противопоставят на фашизма, но дори и подпомагат издигането му на власт. Обяснението му в „Бягство от свободата”, е, че когато нацията е подложена на национално унижение, безработица и инфлация, сама се отказва от привилегиите на свободата, за да може да възстанови своя „ред”.

- **Културно-историческа психология на Лев Виготски.** Домашният език в семейство Виготски е идиш, а също и староеврейски, Лев Семенович знае основните молитви, закони и традиции на юдаизма, изучава не само Тората, а и Хагада и трактатите на Йехуда Халеви. Всички изследователи обаче отбелязват, че това изучаване не е толкова религиозно, колкото културно: „...представите на Виготски за юдаизма се основават преди всичко на идеите на Просвещението и частично на идеите на Спиноза – рационалистични, материалистически, универсалистки, включващи в себе си съществуването на духовното и телесното начало на човека, т. е. те са историко-културни, но не и религиозни или националистични”. Скорошни разкрития на семейните архиви показват сериозна криза на етническата идентичност при младежа. В съвременно изследване на Е. Ю. Завершева са открити осем обемни статии и незавършена книга изключително на еврейска тематика. В Гомел Виготски се намира в Хамлетовата ситуация – дали да следва пътя на баща си и да остане в сянката на еврейството, или да търси собствен жизнен път. На тази плоскост често пъти се налага да се преодолява контрастът „действие – бездействие” при силен натиск от външните условия и вътрешните подбуди за реализация, подсилени от лошите условия. Културният прозелетизъм на Виготски е стремеж към етническо равенство и справедливо общество, еврейско просвещение без национални граници и светло бъдеще, идващо за него в този момент с идеята за Месията.

Виготски осъществява пасионарен скок (среща с Учител) спрямо творчеството на Барух Спиноза. В Спинозовото учение първоначално е привлечен от каузалния строеж на психичните явления и принципа на активно предметно действие. Виготски се вълнува най-вече от превръщането на органичните емоции в разумни, като вероятно се е готвил да направи нова класификация на емоциите, доколкото „Етиката” не го е сторила.

- **Хуманистична психология на Абрахам Маслоу.** Създателят на хуманистичната психология израства в остра криза на идентичността и социализацията, водеща до специфично външно отрицателно отношение към религията. Най-важната част от теориите на Маслоу е моделът на йерархичност на потребностите, включващ пълен набор от мотивации. Акцентът в концепцията Маслоу за самоактуализацията е върху висшите потребности. Той изучава и върховите преживявания и особените моменти в живота, присъстващи в битието на всеки индивид. При създаването на своята теория за йерархията на потребностите Маслоу изгражда интелектуална *tour de force* на основата на кабалистическата пирамида на човешките желания и потребности. Отдава му се да обедини в единен културен модел подходите на основните психологически школи – бихейвиоризъм, психоанализа и производните ѝ, а също и на хуманистичната и трансперсоналната психология. В „комплекса на Йона“ като еврейски културен артефакт той разкрива за психологията нежеланието за пълно използване на собствените способности и отговорност в битието.

Трансперсоналната психология привнася в традиционния подход признанието за това, че човешките преживявания имат духовен аспект извън църковната конфесия. Това ниво на преживяване е описано по-рано в религията и литературата и често твърде закодирано се предлага от теологията. Основната задача на трансперсоналната психология като трансфер на менталност е да създаде психологически понятиен апарат и да изложи това познание на научен език. Според Маслоу **позитивистката ориентация в науката е напълно непригодна** за изучаването на духовните ценности и вътрешния свят на човека. Той категорично отхвърля прилагането на „емпирично-позитивистко-бихейвиористичния“ подход спрямо вътрешния свят. Казано по друг начин, той се обявява срещу науката без човешко съдържание, а също и срещу организираната религия, монополизираща духовния живот. Маслоу е бил уверен, че трябва да се отхвърлят „старите претенции на организираната религия да бъде единствен арбитър по въпросите на вярата и морала“.

- **Психодрама на Джейкъб Морено.** Ранното му религиозно и духовно изграждане е твърде еkleктично вследствие на изучаването на

юдаизма и християнството със спонтанни идентификации с Яхве от Стария Завет, Иисус, Буда, мистиката на Сведенберг и ранния екзистенциализъм, създаващи особена индивидуална система на светоусещане и самоопределение. Няма да е грешка, ако подобна система се нарече система на отрефлектиране на този етап от живота, въпреки че еkleктичният модел се запазва през целия му живот. Морено остро усеща проблемите на своето време, съзирайки ги в отчуждението и отказа от активна духовна позиция. Активно участва в промяната с реализацията на своя потенциал в областта на религията, медицината, а също и в социалната, литературна и театрална дейност, интегрирани в пространството на психодрамата. Той няма систематично образование в нито една област на своята самоактуализация. Психодрамата е „експериментална теология“, модел на божествената вселена, превърнат в план за разработването на социометрията... представа за обществото, в която се реализират дълбините на *индивидуацията*“. За него „...*Предишната пропаст между наука и теология съществува само за старомодни теолози и некомпетентни учени...*“. Именно заради отказа от религиозните възгледи Морено критикува Фройд, защото без тях не може да види екзистенциалния принос в психотерапията на великите пророци и светци. Морено с удоволствие цитира У. Джеймс за възможното потапяне в духовните измерения. По този начин антропологичната психология на Якоб Морено може да се диференцира като религиозно-духовна, преливаща към нетрадиционно християнство (човекът е носител на *божествената сила на творчеството*). След Якоб Леви Морено психодрамата губи религиозно-антропологическия си характер, като нелепо запазва само терапевтичната квазитеория и метод.

- **Екзистенциална психология на Виктор Франкъл.** Франкъл е бил дълбоко религиозен човек с лично отношение към Бога и се разграничава от конфесионалната религиозност. Той определял Бог като най-интимния събеседник, с когото се води вътрешен диалог. Благодарение на своята религиозност Виктор се увлича по социализма в юношеския си период и става един от най-известните функционери на Социалистическия съюз на гимназистите в Австрия. Според него политическият живот трябва да се оценява изключително на етична основа. Свободата на човека е да избере

позиция според ценностите си и смисъла, локализиращи в „поетическите измерения”, както Франкъл нарича съвестта, тя е онова, което ни помага да търсим и намираме смисъл в живота. На този проблем е посветена една от книгите му, наречена „Подсъзнателният Бог”. Фундаментално положение в теориите на Франкъл е, че съвестта е присъща на мистическите и немистическите хора. Това е „методологически атеизъм”, стоящ като разделна граница между психологическия подход и този на теологията. Концепцията за мистиката на Франкъл е резултат от научните му изследвания, а не израз на личното му отношение към мистиката, което е принципно различно в различните диапазони – от дълбоко конфесиално преживяване до пълен светски хуманизъм.

В своята логотерапия Франкъл приема, че мистиката може да бъде само предмет, но не и почва, на която да стои. Той разглежда вярата като по-разширена вяра в смисъла. В нейното разбиране се задават въпросите за смисъла на живота, а това означава да си мистичен. Логотерапията става за него метод, който през утехата и търсенето на смисъл извежда човека от nihilism, самотата и отчуждението, водейки го към защитеност и в крайна сметка към Бог. В този смисъл Франкъл винаги е цитирал народната мъдрост „Бедата учи на молитва”.

Въпреки че това не е предмет на разработката, коректността на методиката изисква да обърнем внимание на случаите, при които в творчеството на психолози евреи липсва влиянието на родната култура. В стила на качествения подход на Case study и биографичния метод в последния параграф на **Трета глава** е разгледана съвсем накратко самореализацията на изявени представители, носители на феномена: Макс Вертхаймер, Николай Бернщайн и Ноам Чомски. От разгледаните три случая ясно проличава откъсването от традицията, продиктувано от промяната в социалния статус и културната мода на времето и мястото, в които се случва появата на съответната самореализация в психологията. Тук е очевидно потвърждението на авторската концепция за формирането на определен тип мистична личност с характерни социални ипостаси – прекъсването на културната традиция в предходните поколения създава самореализация в научни концепции, които

структурират психологията, т.е. продуцират процес на хомеореза в познанието, но никога не влизат във фазата на хетеростазата. И в трите разгледани случая концепциите залагат на инструментализма и методологичното разгръщане. Въпреки пълното възприемане на доминантната културна доктрина при асимилирания в културно отношение творец се среща стремежът към отричане и маргинализация, които са закономерни явления в развитието на системата на науката.

Заклучения и изводи. В заключението се обосновава възможността дисертационният труд да бъде разглеждан като част от проекта *критична психология*. Тази идейна концепция поставя като един от приоритетите си критичната преоценка на историята на психологията.

Според Бенджамин Харис: „За да може психологията да служи на статуквото, тя първо се е превърнала в тясно „интелектуална” история. Разграничена от националните и световни събития. Историята на психологията се превръща в история на интелектуалните дискусии в рамките на елитни групи, каквито са университетските професори. Допълнително откъснати от ежедневието, разкритията на психолозите са представени като продукт на индивидуално вдъхновение, мотивирано от вечното търсене на познанието.”

По призива на Харис „историята на психологията трябва да бъде реполитизирана”. Настоящата разработка се движи именно в тази посока, извеждайки съвременна трактовка на културните нюанси, социалния контекст и изместените неудобни моменти и автори от историята на психологията. Това са основните мотиви за създаването на наратива, като задачите, които той си поставя и успешно изпълнява, са интерпретирането на културните артефакти от еврейското ментално пространство и репликацията им в психологията и нейните направления.

Изключително придържаща се към духа на критичния подход, разработката е изпълнена с методите на качествения подход в извеждането на механизмите и структурата на процесите при трансфера на менталност от еврейската култура към психологията с акцент върху културния и социален аспект.

В хода на изследването се открояват следните **изводи**:

Като цяло юдаизмът държи съзнанието винаги будно и не позволява на фактите да те поробят – в него светът е твърде многопластов. Всяка абсолютизация е откъсване от божествената представа и затова винаги е налице съмнение и търсене на повече отговори. Не случайно Александер пише на Фройд: *„Никой не може да изтрие от нас Талмудическото мислене.”* Същността на монотеизма не е в това, че Бог е един, а в създадения по негов образ и подобие човек. Общуването и разбирането се случват между подобни. Бог създава евреина по свой образ, за да можем да разбираме идеята за Абсолюта, изхождайки от себе си. През него според тази културна традиция човекът получава статус на творец, личност, отговорност и развитие. Диалогът с него във времето и пространството се осъществява през Откровенията, а науката и изкуството са приети като форма на откровение.

Като извод се налага и липсата на каквото и да е противоречие и противопоставяне между религия и наука. Вярата, несъответстваща на разума, е обречена на изчезване – тя не може да обяснява. Когато някой напуска традицията и поема пътя на науката, то в еврейската култура се приема, че той е открил „божествена искра” и неговата задача е да изчисти някакво несъвършенство в националната културна доктрина. Задачата е да разчупи черупката и да пусне светлината на това познание в културата, за да я обогати и да я свърже с идеята за Абсолюта. Излизащите извън традицията започват да привнасят системни връзки и динамика в процесите и по този начин картината за света става по-ясна и мащабна – чувството за единство е всепобеждаващо. Единственото изискване към излизащия е нищо от традицията да не се изменя и заличава, новото трябва да идва през откровение, т. е. през интуицията и собствения светоглед.

Като безспорен извод се налага идеята за привнасянето на терапевтичния модел от еврейската култура през Нефеш-терапията. Това е един от малкото културни образци на лечение, имащи ясна концепция за холистичност и психосоматика.

Очевиден е изводът, че в идеята за диалог с Абсолюта е включен един цял народ; за това е необходим национален организъм със съответните органи и те са създадени от специфичната еврейска диаспора, поддържаща убеждението за етническата избраност при межкултурното взаимодействие

у всеки свой член. Този национален организъм изработва свои оригинални комуникативни стратегии. Най-ярките са парите и тайната. Като при всяка комуникация обаче тези стратегии изчерпват потенциала си. Съчетаването и прилагането им в по-ново време и в контекста на терапевтичната практика създават нов комуникативен канал – психологията. Тя дава на еврейския човек, въпреки неговите ограничения, възможност да придобие нов облик и място в света.

Вследствие на пълното потапяне в културната фактология в изложението са изведени характеристиките на уникалната еврейска менталност със специфичните ѝ черти и акцент върху Психе и Етнос при отсъствие на Космос, т. е. засилен психологизъм и нравствен потенциал без пространствено-териториално измерение.

Определено до такава специфика на индивидуалния и груповия живот е невъзможно да се достигне с методите на позитивисткия подход, боравещ с агрегирани данни. Затова прилагането на качествения подход се оказва незаменимо при такова специфично изследване. Триангулацията на културните артефакти с динамичните и структурни модели на трансфера на менталност от Втора глава и жизнените проекти в биографиите на осмина ярки психолози в Трета глава напълно доказват верността и валидността на основната хипотеза.

По безспорен начин се доказва, че движещият механизъм за реализация на човека е принципът на хомеорезата при съприкосновението с действителността и разминаването ѝ с образа за света. В резонанс с анализа на Слоун в критичния подход се открива нова социокултурна трактовка на личността като междусистемен механизъм, делегиращ творческия процес в научната дейност. Транспективният подход, чрез дефинираните надсистемни структури на религия, етнос и социално, дава възможност за фиксиране на трансфера на менталност от културата през субекта на самореализация в науката. С помощта на телеологичния подход, разглеждащ културните артефакти като информационен поток в системите на културата и науката с обяснителния потенциал на теорията за развитието на нелинейните системи, се дава ясна картина на динамиката при трансфера на менталност и на механизмите и факторите, влияещи на творческия процес с елементите на

срещата с Чудо, срещата с Учител, срещата с Фактите и срещата със самия Себе си като специфични за мистичната личност.

С помощта на биографичния метод на качествения подход и концепцията за *жизнен проект* на проф. Дончо Градев е изведен биографичен материал за изтъкнати психолози, като акцентът пада върху ранната социализация, навлизането в културата, репликацията на еврейския културен материал в теориите им и системните фактори и механизми, оказали въздействие върху живота и творчеството им.

Налагат се безспорно изводите, че в психологията има рефлексия на еврейския културен феномен и при пионерите от еврейски прозход в тази наука сериозно присъства споделянето на културно-религиозния и етнически надсистемен фактор. Всички изложени аргументи са изведени в таблица, показваща културната екстраполация в психологията.

Културна екстраполация на евреите в психологията

	<i>Архетипен фактор (религия, мистицизъм, митология)</i>	<i>Етнически фактор</i>	<i>Социален фактор</i>	<i>Среща с Учител. Мултиплициран пасионарен скок</i>	<i>Среща с фактите</i>	<i>Среща със самия Себе си</i>	<i>Психопатология и акцентуации</i>
<i>Курт Левин</i>		*	*	*	*		
<i>Зигмунд Фройд</i>	*	*		*	*	*	*
<i>Леополд Сонди</i>	*	*				*	
<i>Ерих Фром</i>	*	*	*		*		
<i>Лев Виготски</i>	*	*	*	*			
<i>Абрахам Маслоу</i>	*	*	*		*		
<i>Джейкъб Морено</i>	*	*			*	*	*
<i>Виктор Франкъл</i>	*	*	*		*	*	

ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Дисертационният труд е разработен изключително с помощта на качествените методи в духа на критичната психология.
2. За първи път в отечествената психология се интерпретират фрагменти от историята на психологията, като при това се отчитат етническите, социалните и политическите фактори при генезиса ѝ.
3. Разработена е авторска концепция за формирането на специфична мистична личност, реализираща се в социалните ипостаси на quest orientation при психолозите от еврейски произход като фактор на влияние при създаването на теориите им.
4. В дисертационния труд се прилагат иновативни методики на моделиращата психология, които предоставят възможност за интерпретация на творческия процес, съчетаващ научното познание, обществените системи и индивидуалната самореализация при трансфера на менталност от еврейската култура към психологията.

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД, И УЧАСТИЕ В КОНФЕРЕНЦИИ

Участие в конференции

1. **Добрев, В.** Трансфер на менталност. Доклад. // Варна, ВСУ „Черноризец Храбър”. Десета международна научна конференция „Приложна психология и социална практика”. Сборник с доклади, април 2011.
2. **Добрев, В.** Културална каузалност на еврейската екстраполация в психологията. Доклад. // В. Търново, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”. Национална конференция „Политика, европейска интеграция и социална промяна (философско-психологически проблеми)”. Сборник с доклади, 2005.

Публикации

3. **Добрев, В.** Транспективен анализ на постмодернизма, качествените методики и мистичната традиция на авраамическите култури. (Под печат) // Българско списание по психология, 2012.